

VARNO DELO (?) MEDICINSKIH SESTER S CITOSTATIKI V SLOVENIJI

Albina Bobnar, prof.defekt., viš.med.ses.

Slovensko društvo hospic

UVOD

Za zasnovo in uresničitev raziskave "Zaščita medicinskih sester pri rokovanju s citostatiki", katere nosilec je bil Onkološki inštitut Ljubljana, so bila potrebna štiri leta. Podatke, s katerimi smo prikazali: koliko oseb in kako pogosto rokuje s citostatiki, kakšna je njihova poučenost o varnem rokovanju ter uporabi zaščitnih sredstev in pogojih dela, smo zbirali leta 1996. Priporočila za varno rokovanje s citostatiki na področju zdravstvene nege (ZN), ki vsebujejo predloge za uvedbo: standardov za varno rokovanje s citostatiki, državnih zakonov o zagotavljanju varnega okolja pred zdravju nevarnimi snovmi, obveznega podiplomskega izobraževanja za medicinske sestre (MS) in usposabljanja pomožnega osebja, so nastajala leta 1997/98. V nadaljevanju prispevka so predstavljeni samo rezultati izvedene ankete v času raziskave, ki so zanimivi še danes, standardi pa se neprestano spreminjajo in jim je treba slediti po literaturi in sodobnim spoznanjem na tem področju.

NAMEN IN CILJ RAZISKAVE

Osnovni namen naloge je bil, ugotoviti teoretično znanje in praktično uporabo zaščitnih ukrepov medicinskih sester v Sloveniji pri pripravi in aplikaciji citostatikov ter zdravstveni negi bolnika, ki prejema citostatike ter pripraviti priporočila za varno delo s citostatiki.

METODOLOGIJA

Anketo je prostovoljno izpolnilo 188 oseb iz 13-ih zdravstvenih zavodov in 3-h kliničnih služb v okviru KC.

Večina raziskovalnega dela je potekala od marca do novembra, leta 1996, prek individualnih anket z 21 vprašanji, v dveh delih. Prvi del so izpolnili vsi, ki kakorkoli prihajajo v stik s citostatiki ali samo negujejo bolnike, ki so zdravljeni s citostatiki, drugi del pa so izpolnili samo anketiranci, ki pripravljajo in aplicirajo citostatike ter morda tudi negujejo bolnike. Pred pričetkom smo vse zdravstvene

Opomba: Avtorica prispevka je bila v času priprave in izvajanja raziskave zaposlena na Onkološkem inštitutu Ljubljana.

zavode po Sloveniji pisno obvestili in povabili k sodelovanju, za obisk pa smo se dogovorili po telefonu. Razgovori z ogledom razmer po zavodih, so v povprečju trajali 2 - 3 ure.

Ker je bil namen raziskave prikazati dejansko stanje rokovanja s citostatiki in pripraviti priporočila za potrebe R Slovenije, so rezultati prikazani le opisno.

REZULTATI

Anketo je izpolnilo 188 oseb, ki so bile v rednem polnem delovnem razmerju, in sicer: 94 zdravstvenih tehnikov (ZT), 90 višjih medicinskih sester (VMS), 2 medicinski sestri z visoko izobrazbo in 2 farmacevta. V nadaljevanju ves čas obravnavamo samo dve skupini, ker smo osebe z višjo in visoko izobrazbo združili.

Vsi anketirani v povprečju rokujejo s citostatiki 10 let. Skupna delovna doba je v povprečju dolga 15 let.

110 medicinskih sester je izpolnilo drugi del vprašalnika, kar pomeni, da jih toliko pripravlja in aplicira citostatike. VMS skoraj v celoti (88%) pripravljajo, aplicirajo in obenem tudi negujejo bolnike. Le trije z višjo in visoko izobrazbo, citostatike samo pripravljajo, 7 jih pripravlja in aplicira, 2 pa samo negujeta bolnike. Skoraj polovico ZT samo neguje bolnike, kar tretjina pa opravlja vsa dela.

Na vprašanje, koliko citostatskih terapij (en bolnik - ena citostatska terapija) pripravite in/ali aplicirate na teden, jih je 68 odgovorilo, da do 5. 24 anketirancev pripravi in aplicira od 6 do 20 citostatskih terapij na teden, 18 zdravstvenih delavcev pa nad 21.

Največ znanja o citostatikih, so anketiranci dobili od sodelavcev in v strokovni literaturi. Samo četrtnina je odgovorila, da je znanje pridobila tudi na Onkološkem inštitutu, od zdravnika in v šoli. Zelo malo pa v javnih medijih in drugje, nekaj pa ni dobilo znanja nikjer.

62% anketirancev je strah rokovanja s citostatiki. Samo 72% jih pozna stranske učinke pri bolnikih, 26% samo delno in 2% anketirancev ne pozna stranskih učinkov pri bolnikih. Slabše poznajo (61%) anketiranci stranske učinke pri osebah, ki rokujejo z njimi. Ostali (33%) poznajo stranske učinke pri osebah, ki rokujejo s citostatiki, le delno. 6% jih ne pozna zdravju škodljivih učinkov citostatikovna osebe, ki z njimi rokujejo.

Spremembe, ki so jih opazile medicinske sestre pri sebi ob delu s citostatiki, so v večini subjektivne (utrujenost, glavobol, izpadanje las, pekoče oči). Objektivne težave v zvezi s citostatiki pa se pojavljajo bolj poredko.

Medicinske sestre pripravo in aplikacijo v veliki večini zabeležijo v poseben zvezek, raportni zvezek ali kam drugam, in samo 16% jih tega ne opravlja. Drugače je z beleženjem razlitja ali kontaminacij. Kar 61% jih kontaminacij ne zabeleži in le 4% MS to zabeleži v zdravstveno dokumentacijo kontaminirane

osebe. Nekateri (25%) se poslužujejo raportnega zvezka, drugi (10%) pa naredijo zabeleške drugim.

Zdravstvene osebe, ki rokujejo s citostatiki v Sloveniji, imajo od leta 1993 po različnih kolektivnih pogodbah za področje zdravstva več dopusta in denarni dodatek. Malo manj kot polovica jih je deležna več dopusta in denarnega dodatka, tretjina pa samo več dopusta.

Rezultati o uporabi zaščitnih sredstev in opreme so zelo različni. Vse medicinske sestre uporabljajo rokavice pri pripravi, aplikaciji in zdravstveni negi bolnikov. Nesprejemljivo je samo to, da jih kar nekaj (22%) od njih uporablja navadne PVC-rokavice. Anketiranci, ki samo negujejo bolnike, niso odgovarjali na vprašanja v zvezi z drugimi zaščitnimi sredstvi. Glede zaščitne obleke pri pripravi in aplikaciji je zaskrbljujoče, da jih celo 48% ne uporablja ničesar. Enako se dogaja z zaščito obraza; pri tem je treba dodati, da 39% anketirancev pripravlja citostatike v biološko varni komori z vertikalnim odvodom zraka, pri čemer ni potrebna zaščita obraza. Na vprašanje, ali pripravljajo citostatike v posebnem prostoru, jih je samo 12% odgovorilo pritrdilno. Pomemben podatek je tudi ta, da jih 55% odvrže citostatske odpadke v zabojnike s pokrovom .

V Sloveniji je bilo pred pričetkom dela s citostatiki zdravniško pregledanih 5% zdravstvenih delavcev, ob nastopu prve službe 55%, v rednih razmakih 11%, občasno 12% in nikoli 22%.

Od 13-ih zdravstvenih zavodov in 3 klinik v okviru KC, ki smo jih obiskali, jih ima samo 5 poseben prostor za pripravo citostatikov in samo 3 digestorij z vertikalnim odvodom zraka. Posebne rokavice za KT so na voljo v 11-ih zdravstvenih zavodih, zaščitne nepropustne obleke in zaščitna očala v 10-ih, maska s filtrom v dveh, igle s hidrofobnim filtrom v 7-ih zavodih. Nikjer nimajo zabojnikov za transport ter pravilno urejenega odstranjevanja in uničevanja citostatskih odpadkov.

Povsod odsvetujejo nosečnicam in doječim materam delo s citostatiki. Pravila rokovanja s citostatiki je za interno uporabo pripravilo 8 zdravstvenih zavodov in kar 15 jih je omogočilo, da se v prostoru, kjer pripravljajo citostatike, ne hrani, kadi ali uporablja kozmetika. Pripravo in aplikacijo citostatikov beležijo v mg določenega zdravila v 8-ih zdravstvenih zavodih, medtem ko kontaminacij centralno ne beležijo nikjer.

RAZPRAVA

Z anketnim vprašalnikom in obiski po slovenskih zdravstvenih zavodih smo zabeležili, da po večini zdravstvenih zavodov zdravijo ali so zdravili s citostatiki manjše število bolnikov. Izjema so zdravstveni zavodi, za katere lahko rečemo, da so specializirani za zdravljenje bolnikov z rakom (Onkološki inštitut Ljubljana, Klinični center Ljubljana - Hematološka in Pediatrična klinika.). Iz teh treh zavodov je tudi največ anketirancev in največ citostatikov pripravijo in aplicirajo na teden.

Pri nas se zelo poredko menjata okolje bivanja in služba, čemur sledi, da se pri anketirancih v specializiranih zavodih, povprečna delovna doba in povprečna doba dela s citostatiki, skoraj ujemata.

Iz predstavljenе naloge lahko ugotovimo, da nikjer v Sloveniji ne rokujejo s citostatiki pravilno, kot naj bi bilo to po priporočilih OSHA in ASHP. Še več: medicinske sestre ne uporabljajo zaščitnih sredstev in ne upoštevajo internih navodil.

V Sloveniji se je pri medicinskih sestrah, ki rokujejo s citostatiki, pojavil patološki obrambni mehanizem - strah, ki se izraža z opisovanjem velikega števila subjektivnih stranskih učinkov pri njih. Zaradi pomanjkanja znanja, slabe usposobljenosti, slabe dokumentacije, slabe povezave s celotnim zdravstvenim timom in odobrenih "posebnih ugodnosti" po kolektivni pogodbi, pa rokujejo tako, kot mislijo da je prav.

Večina medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov pripravlja, aplicira in neguje bolnike, ki prejemajo citostatike. To nikakor ni pravilno, saj je potrebno ločiti pripravo od aplikacije in zdravstvene nege. Že kar nekaj časa je minilo, ko je bilo predlagano, da se citostatiki pripravljajo v bolnišničnih lekarnah, to je v posebnih prostorih, v biološko varnih komorah z vertikalnim odvodom zraka, pod nadzorstvom za to usposobljenega farmacevta. Razdelitev del med posameznimi izobrazbenimi profili še vedno ni jasno določena in zato pogosto rokujejo s citostatiki neustrezno izobražene in usposobljene osebe.

Upoštevati je potrebno tudi primerno odstranjevanje vseh, s citostatiki kontaminiranih odpadkov. Posnetek stanja priprave citostatikov v Sloveniji je pokazal, da tako zdravstveni zavodi, kjer se zdravi bolnike s citostatiki, kot država še niso naredili bistvenega koraka v tej smeri, saj manjka primerjava z dejansko naročenimi in porabljenimi citostatiki po celi Sloveniji. Nimamo tudi podatka o količini zdravil, ki jih posameznik pripravi in aplicira, ter podatka o času, ki ga porabi za to. Poleg tega pa je povsod rokovanje s citostatiki slabo dokumentirano. Zato bi veljalo posvetiti veliko pozornost pravilni uporabi zaščitnih sredstev pri rokovanju in brezhibni izvedbi citostatske terapije ter vse zabeležiti v posebno negovalno dokumentacijo. Uvesti bi veljalo seznam vseh oseb, ki imajo opravke s citostatiki; seznam bi morda v bodoče služil kot dokazno gradivo za izpostavljenost citostatikom.

ZAKLJUČEK

Za konec velja poudariti, da je bistvo varnega rokovanja s citostatiki, da se vsi tisti, ki prihajajo v stik z njimi zavedajo, da je mogoče z uporabo zaščitnih sredstev in pravilnim rokovanjem preprečiti tveganje pred izpostavljenostjo. Predno, pa se bodo razmere v zvezi z zaščito oseb pri rokovanju s citostatiki spremenile, pa bo potrebno narediti še kakšno raziskavo na tem področju, ki bo zajela tudi biološke in epidemiološke podatke.

LITERATURA

Bobnar A, Velepčič M, Bostič Pavlovič J, Urbančič J, Čufer T, Cerar O, Bilban M: Zaščita medicinskih sester pri rokovanju s citostatiki. Ljubljana, Onkološki inštitut - Služba za zdravstveno nego 1998. 112 str. (Poročilo aplikativne raziskave o zagotavljanju kakovosti v zdravstveni negi).